

Mádi Gabriella

Transzkulturális nyelvhasználat és identitáskonstrukció Penckófer János *Hamuther* című kisregényében

1. Bevezetés

A többnyelvűség világszintű jelenség, és bár az elmúlt néhány évtizedben került csak igazán a tudományos figyelem középpontjába, maga a többnyelvűség valószínűleg egyidős az emberiséggel.

A kárpátaljai kontextusban a többnyelvűség összetett kérdés. Habár a magyar államiság bizonyos szempontból megszakított, a kora középkortól kezdve jól körülhatárolt keretek között fejlődött, ami lehetőséget teremtett egy olyan nemzeti kultúra kialakítására, amelyet a 19. századtól kanonizáltak. A magyar etnikai közösség az államiság révén jobb lehetőségeket kapott arra, hogy homogén nemzeti kultúrát hozzon létre és ápoljon, mint azok a nemzetiségek, amelyek ugyanazon államon belül, de annak periferiáin éltek. Ezt elősegítette a részben zárt földrajzi környezet is, amely szinte kizárta a nemzeti kultúra regionális szétterjedését (talán Erdély bizonyos szempontból kivétel). Erdélytől eltekintve azonban a regionalizáció valójában nem jelent meg. Bár a modern magyar királyság etnikailag sokszínű volt, a fent említett tényezők, valamint a kulturális elszigeteltség más nemzetektől, illetve a magyar nyelv és kultúra mindennapi dominanciája és társadalmi érvényesítése mind hozzájárultak a „blokkyszerű” magyar nemzeti kultúra kialakulásához. A 19. század elején elkezdődött a magyar nemzeti kultúra alapjainak és intézményeinek kiépítése. Először maga a nyelv kezdett átalakulni: a latin vagy német kifejezésekre magyar megfelelőket vezettek be (Romsics, 2017, 313. o.).

Az első világháború azonban felbomlasztotta a magyar nyelvi blokk egységét és az ezt kiszolgáló állami kereteket. Ez lehetőséget adott arra, hogy a periferián élő nemzetiségek saját nemzeti-kulturális projektjeiket elindítsák – hasonlóan ahhoz, ahogy azt korábban a magyarok tették. Ez a folyamat a magyarok által lakott területeket is érintette, így ezek az egykori etnokulturális központok a kisebbségi periferiák sorába kerültek az új államokban.

E perifériákon bizonyos fokú és intenzitású regionalizáció indult meg, amely az egyes csatolt területeken eltérő módon jelentkezett. Ez az új típusú regionalizáció új magyar eliteket, kulturális központokat, kulturális termékeket, identitásmintákat és az ezek terjesztését szolgáló társadalmi struktúrákat hozott létre az oktatás, az egyház, illetve a társadalmi és politikai szervezetek területén. Mindez egyszerre volt a nemzetállam-építés (az új állam részéről), valamint az anyaország hatásának következménye, s e két hatás együttese sajátos etno-regionális közösségépítést eredményezett. Ennek nyomán többközpontú magyar kulturális tér alakult ki. A magyar nyelv mindig is kapcsolatban állt a környező nemzetek nyelveivel, ahogyan ez bármely peremterületen élő nyelv esetében megfigyelhető.

A jelen kutatás a többnyelvűséget a kárpátaljai magyar kisebbség kontextusában vizsgálja. Az első világháború végéig a magyarok a többségi nemzet részét képezték, bár ebben a többnemzetiségű régióban már ekkor is több ruszin ajkú élt, mint magyar. A magyar közösség azonban politikai döntés eredményeként vált kisebbséggé. Egyrészt ez a változás váratlanul érte a közösséget, és mint azt számos tanulmány is megállapítja (Csernicskó, 2019, 117. o.; Szakál, 2019, 175. o.), keserű tapasztalatként hatott rájuk, különösen a többségi nyelvhez való viszonyukat tekintve. Másrészt az európai nemzetállam-építési törekvések hatással voltak a kisebbségi nyelvekre is, s ezek a tendenciák Kárpátalján is megjelentek. Az újonnan megalakuló államok célja a nyelvi homogenitás volt, s ehhez az egységes nyelvet eszközként használták. Ennek következményeként a kisebbségi nyelvek diszkrimináció alá kerültek, és a 19–20. század folyamán fokozatosan visszaszorultak (Gorter–Cenoz, 2012, 184. o.).

A kárpátaljai magyarok helyzete természetesen nem volt teljesen egyedi: hasonló változások érték a szomszédos államok magyar közösségeit is. Ugyanakkor az itteni magyar irodalom számára ez a törés jóval markánsabb volt, mint például az erdélyi esetben, ahol a magyar irodalom már régóta egyfajta sajátos, elkülönülő karakterrel rendelkezett. Ezzel szemben a felvidéki és kárpátaljai régiók jóval szorosabban kapcsolódtak Budapesthez gazdaságilag és kulturálisan egyaránt (Szvatkó, é.n.).

A magyar könyvkiadás viszonylag gyorsan helyreállt a politikai megrázkódtatások után, és számos irodalmi folyóirat is újraindult. Kárpátalján ez a folyamat később zajlott le, és amikor a magyar irodalom itt is újraéledt, a helyi bizonytalanságok, társadalmi folyamatok lenyomatai világosan megjelentek a kortárs prózában. Az irodalmi élet szétválása az anyaországtól a szovjet érában tovább mélyült, mivel a kárpátaljai magyar kisebbség zárt határok mögé került, elvágvá a magyarországi irodalmi tendenciáktól. Ez a zárt irodalmi világ az elmúlt két évtizedben kezdett megnyílni, de még ma sem könnyű meghatározni, mi tesz egy irodalmi alkotást „kárpátaljaivá” (Csordás, 2020, 12. o.).

A magyar irodalomtörténet sokat foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a határokon túli magyar irodalmak (erdélyi, felvidéki, kárpátaljai stb.) önálló irodalmak-e, vagy a magyar irodalom regionális változatai. Mindkét álláspont mellett komoly érvek sorakoztathatók fel. Görömbei András véleménye jól összegzi ezt a vitát: szerinte a magyar történelem, hagyomány és nyelv egysége lehetővé teszi az irodalom belső tagolását, ami nem az egység megbontását, hanem annak értelmező mélyítését jelenti – hiszen a különböző történelmi sors különböző magyar irodalmakat eredményezhet (Elek, 2003).

Ez az irodalomtörténeti-esztétikai vita hasonlít a 1990-es évek magyar nyelvészeti vitáihoz a magyar nyelv egysége, sokfélesége és pluricentricitása kapcsán. A pluricentricitás fogalma azt jelenti, hogy egy nyelv legalább két országban és/vagy régióban rendelkezik kodifikált, egymással kölcsönhatásban lévő változatokkal. Muhr (2016, 16. o.) szerint pluricentrikus nyelvről akkor beszélhetünk, ha annak minden használati helyén van hivatalos státusza (államnyelv, társhivatalos nyelv, regionális nyelv), és saját normarendszere. A fogalmat William Stewart és Heinz Kloss vezette be az 1960-as évek végén, s azóta fontos kiindulópont a nyelvi jelenségek leírásában. A magyar nyelvészetben a 90-es évektől vált meghatározó értelmezési keretté a határon túli nyelvváltozatok vizsgálatához (Németh, 2018, 59. o.). Lanstyák István (1996) szerint a különböző társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális környezet eltérő nyelvhasználati folyamatokat eredményezett. A magyar nyelvnek világosan elkülöníthető regionális változatai jöttek létre például Felvidéken, Erdélyben, Kárpátalján és Vajdaságban.

A kárpátaljai magyarság nyelvi környezete és irodalma az 1919-es elszakítástól napjainkig jelentős változásokon ment keresztül. Érdeemes megvizsgálni, hogy e változásokból mennyi tükröződik vissza az irodalmi szövegekben.

David Gramling megfogalmazásában: „A nyelvi érintkezés egyszerre van jelen és van távollétben. Néha klinikusan, néha homályosan, máskor szenvtelenül, majd vágyakozva íródik le – ez az írói hatás hatás-keverék gyakran jelzi azokat az alapvető és mélyen gyökerező dilemmákat, amelyekkel bármely irodalmi szerző szembesül egy olyan többnyelvű világban, ahol az, hogy mit értünk ’nyelv’ alatt, mindent eldönt” (Gramling, 2019, 751. o.).

Johanna Laakso (2015) is hangsúlyozza: az irodalmi többnyelvűség kutatásához több tudományterület összehangolt munkájára van szükség. A nyelvészeti kutatások gyakran figyelmen kívül hagyják az irodalmi szövegek többnyelvű vonatkozásait, míg az irodalomtudományok túllépnek a szöveg nyelvhasználatán. Pedig feltételezhetjük, hogy a többnyelvű írók műveiben – különösen a prózában – megjelenik a többnyelvű és multikulturális valóság nyelvi lenyomata. Ezek a szövegek tehát értékes nyelvészeti források lehetnek.

Albert Rossich (2018) tanulmánya például a többnyelvű irodalom történeti változatait, motivációit és eszközeit tárgyalja. Felhívja a figyelmet a retorikai

hatás, az autentikusság, a paródia, valamint a diglosszia leképezésének szerepére, és különféle példákkal szemlélteti a többnyelvűséget az irodalomban. Tanulmányában a szerző az irodalmi többnyelvűség sokféle gyakorlatát kívánja feltárni és rendszerezni, amely az irodalomtörténet különböző korszakain keresztül jelen volt. Célja annak felmérése, hogy milyen motivációk és szándékok húzódnak meg e gyakorlat mögött, különféle formák – például váltakozás, keveredés és nyelvi elegyítés – vizsgálatával. A tanulmány kitér azon célokra is, amelyek e formákat mozgatják, így a többnyelvűség retorikai eszközként való használatára, az autentikusságra való törekvésre, a paródia iránti hajlamra és a diglosszia tükrözésére. Emellett különböző irodalmi hagyományokból vett példákon keresztül illusztrálja e fogalmakat és jelenségeket (Rossich, 2018).

A többnyelvű jelenségek alapos vizsgálata az irodalmi szövegekben interdiszciplináris megközelítést igényel, és mind az irodalomtudomány, mind a nyelvészet terén szerzett jártasságot feltételez.

Az irodalmi többnyelvűség azonban nem korlátozódik a magyar kisebbség kontextusára, és az irodalmi művek nyelvészeti megközelítése sem új vagy példa nélküli. Például számos finnugor nyelvet beszélő közösség él kisebbségként kelet-európai kultúrákban, és a finnugor irodalmak többnyelvűsége Johanna Laakso (2015) által széles körben kutatott téma.

2. A kutatási probléma

A nyelv és az identitás közötti kapcsolat, valamint a nyelvek közötti érintkezési hatások a két- vagy többnyelvű környezetben régóta az alkalmazott nyelvészeti kutatások középpontjában állnak. Mizser Attila (2018, 55. o.) Foucault hatására arra a következtetésre jut, hogy ha a nyelv meghatározza a valósághoz és a valóság értelmezéséhez fűződő viszonyt, valamint az önképünket, akkor ez a nyelv korlátozza azokat az esztétikai és retorikai elveket is, amelyek mentén az irodalmi szöveg létrejön. Ezért a magyar nyelvű irodalom sokkal összetettebb jelenség, mintsem hogy pusztán a magyar szókészletre vagy frazeológiára lehetne szűkíteni. A szlovákiai magyar irodalom kapcsán arra a pontra jut, hogy bár szervesen kapcsolódik a magyar irodalom egész szerkezetéhez, már önmagában az a tény, hogy „határon túli magyar irodalomról” vagy „szlovákiai magyar irodalomról” beszélünk, arra utal, hogy ez valamilyen módon mégis elkülönül az anyaországi irodalomtól.

Nyelvészeti szempontból érdekes megvizsgálni, hogy miben tér el a kárpátaljai magyar a magyarországi magyar nyelvtől, milyen folyamatok játszanak – és játszottak – szerepet a fejlődésében. A jelen tanulmány általános célja ugyanazon nyelvi érintkezési és kisebbségi identitásbeli kérdések vizsgálata a kárpátaljai magyar szerzők különböző időszakokban írt prózáján keresztül. A kárpátaljai

magyarok nem mindig alkottak kisebbséget a térségben, ám a többnyelvűség már az államalakulások előtt is jelen volt.

A jelen kutatás célja annak bemutatása, hogy a nyelvi kontaktushatások, az asszimiláció és más kisebbségi kérdések hogyan tükröződnek egy kárpátaljai magyar regényben, illetve ezen jelenségek stilisztikai hatásának és funkciójának feltárása. Célja továbbá annak vizsgálata, hogy a szerző milyen stratégiákat alkalmaz a többnyelvű és multikulturális világ érzékeltetésére és megjelenítésére egy olyan irodalmi szövegben, amelyet nem kizárólag, de többek között egynyelvű magyar olvasóknak szántak: milyen módon (narráció, tipográfia, körülírás, lábjegyzet stb.) teszi érthetővé a többnyelvűséget az egynyelvű olvasók számára is. Feltételezhető, hogy az alkalmazott írástechnikai megoldások utalnak az egynyelvű és a többnyelvű közösségek beszédmódjai közötti különbségekre is.

A kutatás alap gondolata az, hogy hasonlóan azokhoz a nyelvi folyamatokhoz, amelyek empirikusan is megfigyelhetők az emberi résztvevőktől gyűjtött mintákon keresztül, ezek a folyamatok megjelennek az azonos környezetben létrejött irodalmi művekben is – jelen esetben a többnyelvű Kárpátalján. Ezt az elképzelést alátámasztotta egy korábbi kutatásom is, amelyben a Nemzeti Család-, Ifjúság- és Népességgazdasági Intézet 2011-es, a határon túli magyar fiatalok körében végzett kutatásának eredményeit vettem össze egy olyan regénnyel, amely a kisebbségi lét bizonyos kérdéseit tematizálta (Mádi, 2020). A Határeset című regény és a szociológiai kutatás eredményeinek összevetése azt igazolta, hogy ugyanazok a társadalmi jelenségek azonosíthatók a regény magyar közösségében, mint a valós életben létező magyar kisebbségi közösségekben. Ez alátámasztja azt a hipotézist, hogy az irodalom a társadalmi valóság bizonyos aspektusait tükrözi, és egyes irodalmi művek szövegei alkalmasak lehetnek szociolingvisztikai elemzésre. Különösen hasznosak azok a regények, amelyek története ugyanabban a környezetben játszódik, ahol maga a szerző is él.

A kárpátaljai magyar regények vizsgálata különösen izgalmas, mivel a magyar nyelvű lakosság itt a 20. század elejéig többségi csoportként élt, és az ezt követő időszakban több államhatár-változás történt, amelyek során a többségi vagy államnyelvi státusz többször is változott, viszonylag rövid idő alatt.

3. Kutatási módszerek

A jelen munka interdiszciplináris jellegű, amely elsősorban nyelvészeti természetű, de nem helyezhető el kizárólag az irodalomtudomány vagy az irodalmi stilisztika határain kívül, mivel irodalmi szövegek elemzéséről van szó. Elsősorban diskurzus-elemzési technikákra támaszkodik, mivel ezek bizonyultak a legmegbízhatóbbnak a nyelv, a kultúra és a társadalom közötti kapcsolatok feltárásában. Angel Lin szerint:

„...a kritikai diskurzus elemzés arra törekszik, hogy feltárja, milyen módon termelődnek újra a társadalmi egyenlőtlenségek a nyelv és a diskurzus révén. A kritikai fordulat részeként fontos elméleti és módszertani forrásokat kínál a kritikai vizsgálathoz az alkalmazott nyelvészetben” (2014, 214. o.).

Ez teljes mértékben összhangban áll a jelen kutatással, mivel a kritikai diskurzus elemzés célja, hogy rávilágítson a társadalmi problémákra, különösen azokra, amelyeket a nyilvános szövegek, beszédek hoznak létre vagy erősítenek fel, és azok társadalmi következményeire. Lin szerint a nyelvet nem statikus entitásként kell vizsgálni, hanem mint dinamikusan változó rendszert, amely képes faji, nemi, társadalmi, szexuális és egyéb kulturális kategóriák létrehozására, amelyek legitimálják és újratermelik az egyenlőtlenségeket a társadalomban (Lin, 2014, 215. o.).

A szöveggel való munka során a „close reading” (szoros olvasás) bizonyult a leghasznosabb módszernek, mivel lehetővé teszi a szöveg mélyreható és kritikus vizsgálatát annak mélyebb jelentései, témái, nyelvi megoldásai és szerkezete tekintetében. A szoros olvasás segítette a vizsgált szövegekkel való elmélyült foglalkozást, a jelentésrétegek feltárását, és ezáltal a nyelvi és társadalmi jelenségek jobb megértését.

A kritikai diskurzus elemzés (CDA) és a szoros olvasás módszerei széles körben használatosak a nyelvészeti kutatásokban, különösen a szociolingvisztikában. Lin rámutat, hogy olyan neves kutatók alkalmazták ezeket a módszereket, mint Teun A. van Dijk (2009) és Norman Fairclough (2009).

4. Történeti háttér

A Szovjetunió felbomlását követően a kárpátaljai magyar irodalmi központú kulturális élet egyre kiterjedtebbé vált, és 1989-ben megalakult egy új szervezet, amelynek célja a helyi magyarság kulturális érdekeinek védelme volt: a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (Penckófer, 2019, 80. o.). A kárpátaljai magyar kulturális élet virágzásnak indult, s az egyik legfontosabb eredménye az első független kárpátaljai magyar irodalmi folyóirat, a *Hatodik Síp* megalapítása volt 1989-ben. A rendszerváltás optimista légkört teremtett, amelyben a szerzők valódi kulturális pezsgésben alkottak. Ukrajna 1991-ben független állammá vált, és a magyar kormány az elsők között ismerte el az újonnan megalakult államot. A kárpátaljai magyarok derűlátóak voltak, üdvözltek a politikai változásokat, mivel sorsközösséget éreztek az ukrán nemzettel, amely – hasonlóan a magyarokhoz – nem rendelkezett önrendelkezéssel a Szovjetunió homogenizáló törekvései közepette (Penckófer, 2019, 82. o.).

A *Hatodik Síp* megalapítása után további két irodalmi folyóirat indult: a *Pánsíp* 1993-ban és a *Véletlen Balett* 1999-ben. Új könyvkiadók is létrejöttek, mint például

az Intermix, a Tárogató, a Mandátum és a Galéria. Ezek száma tovább nőtt azután, hogy a *Hatodik Síp* Alapítvány, az *UngBereg* Alapítvány, majd a KMKSZ, a Cserkészsövetség, a Pedagógussövetség, később pedig a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és különböző egyházak is kiadókat hoztak létre. Ezek együttesen jelentős mennyiségű magyar nyelvű kiadvánnyal gazdagították a kárpátaljai magyar közösséget a 2000-es években (Penckófer, 2019, 91–92. o.).

2002-ben újraindult az *Együtt* című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat. Ma ez az egyetlen magyar irodalmi folyóirat Kárpátalján, mivel a többi lassan megszűnt vagy megváltoztatta területi kötődését, miután néhány alapítója Magyarországra költözött. Azóta valamennyi jelentős kárpátaljai magyar szerző publikált ebben a lapban, amely lehetőséget biztosít fiatal, kezdő költők, írók és irodalomkritikusok számára is.

Bár a rendszerváltást jellemzően gazdasági, politikai, történelmi és társadalmi kontextusban szokás értelmezni, irodalmi cezúraként való használata nem tekinthető egyértelműnek. A nyelvi változások sem következnek be hirtelen, mivel az adott térség nyelvhasználatát bonyolult társadalmi és kulturális folyamatok alakítják. Azok az értelmezők, akik ezt az időszakot a kárpátaljai magyar irodalom fordulópontjaként értelmezik, általában az intézményi struktúrák látványos bővülésére hivatkoznak. Ez részben indokolt is: megindultak új irodalmi folyóiratok, létrejött a KMKSZ mint kulturális és érdekképviselői szervezet, több könyvkiadó kezdte meg működését, és általános kulturális pezsgés vette kezdetét. Emellett megszűnt az állampárt által fenntartott szigorú cenzúra, így olyan beszédmódok is térhez juthattak, amelyek a korábbi évtizedekben nem jelenhettek meg nyilvánosan (Csordás, 2020, 21. o.).

5. Penckófer János: *Hamuther*

A regény az Erdélyi Magyar Irodalmáért Alapítvány 2000-ben kiírt novella- (kisregény-) pályázatának győztese. A könyvet a kritika a történetvezetéséért, valamint formai és narratológiai sajátosságaiért egyaránt méltatta. A cselekmény Magyarországon játszódik, ám főhőse, Hamuth Ernő Kárpátaljáról, Ukrajnából érkezik nem sokkal az ország függetlenné válása után. A történet pontos idejét a szöveg nem jelöli meg, de több utalás – például a súlyos gazdasági helyzet – érzékelteti. Hamuth Ernő tanár, aki meglehetősen szerény körülmények között él; ruházata is elavult, ahogyan egy másik szereplő leírásából megtudjuk:

„...amikor pedig a *Sunlight*-nál, itt, előttük, az úttestre lépett, hát, képzeljék el – mondta –, egy, circa húsz évvel ezelőttről visszamaradt, kissé összement, a mosástól összement kordbársony-nadrágot, a trapézdivat végéről valót, mesélte kipirulva Marietta, és egy ilyen fekete-makkos cipőt, egy vastag, meleg golfzoknival, azt a mindenségit!” (Penckófer, 2002, 22. o.).

Utazásait eleinte a nővére, később a terapeutája finanszírozza. Nem volt ritka az 1990-es évek első felében, hogy a tanárok hónapokig nem kaptak fizetést. 1993-ban az infláció meghaladta a 10 000 %-ot, miközben az árak rohamosan emelkedtek. Kevés volt az álláslehetőség, s a dolgozók egy része hosszabb ideig bér nélkül maradt (Fedinec, 2021, 416–417. o.); időnként élelmiszerekkel – liszttel, cukorral stb. – kompenzálták őket. A regény következő részlete ezt a helyzetet jeleníti meg:

„Hamuth Ernő elmagyarázta, miféle helyzet alakult ki odahaza, amit innen, Budapestről elképzelni sem lehet, ha azt mondaná, hogy ő, Hamuth Ernő, egy általános iskola tanítója, a munkája után járó fizetést, négyhavi elmaradt fizetését cukorban kaphatta volna meg, igen, igen, kétszáznegyven kiló cukorral gazdálkodhatott volna, akkor persze, tudja, hogy ez röhejesen hangzana, pedig sírni való dolog...” (Penckófer, 2002, 24–25. o.).

A gondosan megformált főalak, Hamuth Ernő neve a címben is visszaköszön, előrevetítve, hogy ő a történet kulcsfigurája. Erős ellentmondás feszül a külsőleg esetlen, ügyetlen ember és a gondolataiban megnyilvánuló szemlélődő, filozofáló személy között. E kettő feszültsége végig kitart, egyszerre teremt önkritikát és kortárs társadalomkritikai értelmezést (Ekler, 2006, 85. o.). A mű egyszerre társadalmi tükör és a kisebbségi lét lenyomata. Tipikus pillanata az eleje: Hamuth Ernő vonaton ül Kárpátaljáról Budapest felé, hogy meglátogassa nővérét. Megpróbálja elkerülni a szemkontaktust, miután felismeri, hogy három útitársa ukrán bűnöző, és a kalauz előtt is igyekszik elhatárolódni tőlük (Penckófer, 2002, 7–8. o.). Erőfeszítései azonban kudarcba fulladnak, amikor egy cigarettakínálásra nemet intve felfedi, hogy érti és beszél az orosz. A jelenet annyira valóságghű, hogy szinte szó szerint megegyezik egy ismert kárpátaljai magyar nyelvész, Csernicskó István saját élményével, amelyet Márku Anita 2013-as kötetének előszavában olvashatunk. A kilencvenes évek végén játszódó történetben egy orosz bűnbanda rablást kísérelt meg ellene ugyanilyen módszerrel: előbb meggyőződtek róla, hogy beszél oroszul, majd megtámadták; csak a kalauz közbelépésének köszönhetően menekült meg. Mint megtudta, az ilyen támadásokat kifejezetten oroszul beszélő utasok ellen követték el, mert attól tartottak, hogy a magyarok panaszt tesznek (Csernicskó, 2013, 9. o.).

Balla D. Károly így fogalmaz: „Hogy Hamuthnak van-e üldözési mániája, az lehet kérdéses, de hogy ízig-vérig kelet-európai, az vitán felül áll, mégpedig abból a fajtából, akinél ez nem csupán és talán nem is első sorban földrajzi, hanem sokkal inkább mentális meghatározottságot jelent” (Balla D., 2002).

A kritikus szerint Hamuth tipikus, ügyetlen és naiv kárpátaljai figura, aki rokonlátogatásra érkezik a magyar fővárosba. Előbb a vonaton megismert bűnözők fosztják ki, majd a pszichológusa használja ki: látszólag segíti, valójában információt gyűjt általa azokról a kárpátaljai ismerősökről, akik Magyarországra költöztek. A főhős sodródik az eseményekkel, kiszolgáltatott és reménytelen. A

testvére is tipikusan az a bevándorló, aki tart az „elszegényedett rokontól”, noha maga is ugyanonnan érkezett. Ő adta Hamuthnak az utazáshoz szükséges pénzt, ám hisztérikusan reagál, amikor kiderül, hogy öccse nem kíván két hét után visszatérni. A regényben így olvasható a jelenet:

„Így még nem látta a testvérét, hát így még tényleg nem, hogy egyik percről a másikra így kifordult volna önmagából, hogy az ő testvére, aki méltósággal viselte a fia döntését, a férje szerencsétlenségét, az ő nővére, akivel épp a napokban tisztázták, hogy egyáltalán nem kizárt, az öreg napjaikat együtt élik majd le, bár azért ő nagyon szeretné, hogyha az ő, a Hamuth Ernő döntése még nem lenne végleges, már ami a felesége, lánya elhagyását illeti, majd most, így, ezzel, ezzel a mostani hozzáállással jó lenne, ha még egyszer megvizsgálná, nyugodtan, higgadtan számba venne minden ellene és mellette szóló érvet, és csak akkor, csakis akkor, esetleg hónapok múlva mondaná ki a véglegeset, mert, mint mondta a nővére, itt sem olyan ám az élet, amilyennek ő hiszi, így, a terhek ismerete nélkül, szóval, hogy az ő nővére nem szokott hisztizni, kiborulni, hát ennyire az biztos, hogy nem, és most reszketni kezdett a szája széle, elsápadt, majd azonnal elvörösödött és félelmes sziszegés között, a megkeményedett és pengeélessé vékonyult ajkai közül csúsztak elő a szavak, hogy ezt már nem...” (Penckófer, 2002, 34–35. o.).

6. Többszínűség és identitás a *Hamuther* című kisregényben

A regény 2000-ben jelent meg először, vagyis valószínűleg azután íródott, hogy Ukrajna függetlenné vált a Szovjetuniótól. Ezt alátámasztja az is, hogy a főhős által képviselt világban az önálló Ukrajna jellemzői jelennek meg. Ugyanakkor a regény nyelvi sajátosságai nem az ukrán, hanem az orosz nyelv erőteljes jelenlétét mutatják.

A Szovjetunió felbomlását követően Ukrajna lakosságának csaknem egyötöde orosz nemzetiségű volt. Az orosz nyelv státuszát tovább erősítette az a több millió ukrán állampolgár, akik nyelvileg asszimilálódtak, és a mindennapi életben is az oroszot használták. A helyzethez az is hozzájárult, hogy a rendszerváltás után az orosz közösség ugyan kisebbséggé vált Ukrajnában, de korábban a kiváltságos többségi osztályhoz tartoztak, és az orosz nyelv kedvező gazdasági, politikai és kulturális pozícióját a felbomlás után is nagyrészt megőrizte. Így tehát annak ellenére, hogy jogilag kisebbségi nyelvvé vált, az orosz még hosszú ideig széles körben használt maradt Ukrajna társadalmi és közéleti színterein (Fedinec–Cserniczkó, 2020, 171–172. o.). Nem csoda, hogy a regényben az orosz nyelv többségi nyelvként jelenik meg.

A regény nem törekszik a kortárs kárpátaljai életmód ábrázolására, sokkal inkább az egyén dilemmáit állítja középpontba, de óhatatlanul is bepillantást enged ebbe a nyelvileg is sokszínű világba. Érdekes megfigyelni, hogy Penckófer

János milyen technikával illeszti be az orosz megnyilatkozásokat a műbe. Először is: ezek nem eredeti cirill betűs írással jelennek meg, hanem fonetikus átírással, latin betűkkel. Másodszor: ezek rögtön magyarázatra kerülnek, lefordítva a magyar olvasó számára. Mindez arra utal, hogy a regény nemcsak a többnyelvű kárpátaljai közönségnek, hanem az egynyelvű magyar olvasóknak is szól.

Az orosz nyelv már a regény első oldalain megjelenik, amikor a főhős részleteket hall a vele utazók beszélgetéséből. Az orosz mondatok töredékei magyar szövegbe ágyazódnak, mint például „pa vszej verajátnasztyi” [minden valószínűség szerint] (Penckófer, 2002, 7. o.), vagy „igyom, zákúrim” [na, gyűjtsunk rá] (Penckófer, 2002, 7. o.), amelyek érthetőek, mivel a szereplők anyanyelve az orosz. Az igazán érdekes azonban Hamuth Ernő viszonyulása. Mint korábban említettük, az orosz a Szovjetunió felbomlása után is megőrizte presztízsét Ukrajnában (Fedinec–Cserniczkó, 2020, 171–172. o.). Az orosz anyanyelvűeket nem érte hátrányos megkülönböztetés: az életük, munkájuk, hivatalos ügyeik intézése zavartalanul folyt orosz nyelven – jogi értelemben vett kisebbségi státuszuk ellenére. Magyarországon ezzel szemben a rendszerváltás után bizonyos távolságtartás alakult ki az orosz beszélőkkel szemben. Erre utal Hamuth hozzáállása is a három oroszhoz, valamint az ő megjegyzésük is:

„...és akkor, igen, akkor már tudta, hogy hibázott, igen, hibázott, mert a megértésre utaló fejrészlet valamilyen társaságban...” (Penckófer, 2002, 8. o.).

valamint:

„...hát ezért, ezért nem volt ideje, hogy az apró részleteket megfigyelje, hogy kialakuljon az utastársakról a kép, kiféle, miféle alakok lehetnek, ezért reagált ösztönösen, és ezért tudták azok egy perc alatt kideríteni róla, hogy abból a világból érkezhetett ő is, annak ellenére, hogy idegen nyelven olvas, így hát ideális alkalom adódott számukra, hogy kicsit elbeszélgessenek vele, amint mondták, hogy könnyebb legyen az utazás, mert, ha nem tudná, elmondanák neki, kurva nehéz lett az élet itt, példának csak annyit hadd hozzanak fel, hogy oroszul még megszólalni sem ajánlatos, ha kérdeznek valamit, elfordulnak tőlük az emberek...” (Penckófer, 2002, 8. o.).

Ugyanez a negatív attitűd jelenik meg Hamuth nővérének szavaiban is, ezúttal általánosabb formában:

„...és ilyen ricsajjal jönni meg, hát nem tudja, hogyan kell becsöngetni, most majd az egész ház arról fog beszélni, hogy biztosan valami örült ruszki, aki erőszakkal szeretett volna bejutni hozzá, csak az lehetett – mondogatta még egy ideig a nővére –” (Penckófer, 2002, 19–20. o.).

A történet során Hamuth a pszichológusa tanácsára felkeresi régi barátait és ismerőseit, akik Kárpátjáról Magyarországra költöztek, hogy lelki békére

találjon. E találkozások során feltárul a szereplők közös, többnyelvű és multikulturális háttére. Egy ilyen példa, amikor egy volt osztálytársáról beszél:

„...mindenki tudta, hogy a Zituka mindig türelmes, és a magyarokhoz magyarul szól, de megtanult oroszul is, ukránul is, annyit legalábbis tudott, amennyi neki kellett, mindegy, szóval ezt a Zitukát is megkereste...” (Penckófer, 2002, 58. o.).

Ez az osztálytárs banki alkalmazott lett, így legalább alapszinten szüksége volt az orosz és az ukrán nyelv ismeretére.

A regényben kódváltás is megfigyelhető, például amikor Hamuth régi barátjával, Szaniszlóval beszél az orosz zsebtolvajokról. Ekkor orosz kifejezést illeszt magyar monológjába, tréfásan:

„Szaniszló számára is megragadható, hogy mondjuk, mi köze van neki ahhoz a három oroszhoz, akiket az újság is bemutatott, *v kákih atnasenyijáh*, ha így jobban érti – mondta és kacagott hozzá –, milyen viszonyban állnak egymással ők és a Sunlight” (Penckófer, 2002, 54. o.).

7. Kódváltás a regényben

A kétnyelvűséggel foglalkozó szakirodalom a kódváltás jelenségét a kétnyelvűség egyik jellemzőjének tekinti. Ez rendszerint vagy a csoporton belüli identitás és szerepek kifejezésére szolgál, vagy pedig egy helyzetváltozás jelzésének eszköze (Csernicskó, 2003, 121. o.). Azok a nyelvészeti kutatások, amelyek kifejezetten a kódváltás kárpátaljai magyar közösségben való előfordulását vizsgálták, arra a következtetésre jutottak, hogy „a kódváltás a kárpátaljai magyar nyelvű közösségben ritkán jellemző olyan helyzetekben, amikor magyarok magyarokkal beszélgetnek” (Csernicskó, 2003, 122. o.). Amikor mégis előfordul, hogy magyarok magyarokkal való beszélgetéseik során kódváltást alkalmaznak, az többnyire egy más nyelven lezajlott korábbi párbeszéd idézetét jelenti, amely egyrészt alátámasztja az elhangzottakat, másrészt hitelesíti is azokat (Csernicskó, 2003, 123. o.).

Nem meglepő tehát, hogy a kódváltás példái a kárpátaljai magyar irodalmi művekben is ritkán fordulnak elő, és túlnyomórészt idézetként jelennek meg. Ezeket az idézeteket mindig az eredeti szláv nyelv kiejtésének megfelelően, de latin betűkkel átírva közlik. Így a magyar egynyelvű olvasó számára is olvashatóvá válnak, ugyanakkor visszatükrözik a többnyelvű nyelvi környezetet. A legtöbb esetben – amint az alábbi példák is mutatják – az írók ezeket az idegen nyelvű megnyilatkozásokat közvetlenül vagy valamivel később magyarul is lefordítják. A kódváltásra néhány példa az alábbiakban:

„...amikor pedig a harmadik társ is kilépett, jól érthetően mondta, többek között azt, hogy **pa vszej ververajátnasztyi**, minden valószínűség szerint...” (Penckófer, 2002, 7. o.).

„...de mivel hármójuk közül az egyik azon nyomban benyitott hozzá és azt mondta, **igyom, zákúrim**, gyerünk, gyűjtsen rá...” (Penckófer, 2002, 8. o.).

„...szóval, vigyázzon, de **tő szmatri!**, nézd már!, csak nem Kőbánya-Kispest következik hamarosan...” (Penckófer, 2002, 9. o.).

„...a térről átkiáltottak neki, hogy héé, **igyi szjudá**, gyere ide és így, ezen a nyelven...” (Penckófer, 2002, 77. o.).

„...ugyanis a Sunlightban várják őket, **váprasző resájutszá gyengámi**, a fölmerülő kérdéseket pénzzel lehet megoldani, mondta...” (Penckófer, 2002, 77. o.).

„...hogyan ő is a külső körbe tartozik, **kudá ta náda csiszlyityyszjá**, az embernek valahová tartoznia kell...” (Penckófer, 2002, 77. o.).

E beszélgetések egy részét a főszereplő saját magának meséli újra, más részeit pedig egy ismeretlen vagy képzelt személynek a pszichiátriai intézetben, ahová végül bekerül. Ezekben a megnyilatkozásokban a főszereplő állítólagos orosz szereplőkkel folytat párbeszédet. Egy alkalommal azonban Hamuth Ernő, a főszereplő egy régi ismerősével beszélget, aki valamilyen módon kapcsolatban áll azokkal, akik őt bántalmazták, és próbálja számonkérni tőle ezt a kapcsolatot. Ebben a jelenetben magyar–magyar párbeszédet látunk, amelyben orosz nyelvű kódváltás jelenik meg – hasonlóan a regény többi hasonló részletéhez:

„...Szaniszló számára is megragadható, hogy mondjuk, mi köze van neki ahhoz a három oroszhoz, kiket az újság is bemutatott, **v kákih átnásenyijáh**, ha így jobban érti – mondta és kacagott hozzá-, milyen viszonyban állnak egymással ők és a Sunlight...” (Penckófer, 2002, 54. o.).

Összességként elmondható, hogy a vizsgált műben a szerző előszeretettel él a kódváltás eszközével, annak ellenére, hogy ez a stilisztikai eszköz szó szerint nem mindig illeszthető be egy olyan regénybe, amely elsősorban egynyelvű olvasóközönségnek szól, akik esetleg nem ismerik a szláv nyelvet. Az, hogy a szerző mégis él ezzel, egyrészt azt jelzi, hogy a kódváltás a kárpátaljai magyar nyelvhasználat szerves része, és aki ezt hitelesen szeretné ábrázolni, az nem hagyhatja figyelmen kívül. Másrészt ezek stilisztikai eszközök is, amelyek hitelesebbé, egzotikusabbá, egyedibbé és érdekesebbé teszik a szöveget és a stílust, ugyanakkor megteremtik és felidéznek azt a többnyelvű világot, amelyet az író a regényben meg kíván jeleníteni.

8. Összefoglalás

Penckófer János regényében az olvasó szembesülhet a kilencvenes évekbeli kárpátaljai identitás kérdéseivel, és ezzel együtt egy soknyelvű nyelvi környezet bemutatásával, amely ugyan Magyarországon jelenik meg, de akkoriban is szervesen összefonódott a kárpátaljai magyar valósággal.

Bár a regény a Szovjetunió felbomlása után jelent meg, a *Hamuther* mégis magán viseli a szovjet uralom lenyomatait. A történet a rendszerváltás utáni időszakban játszódik; ezt több részlet is jelzi – például, hogy a főszereplő cukorban kap fizetést, illetve az általa átértelt gazdasági nyomorúság. A kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző kontaktushatások közül a kódváltás fordul elő a leggyakrabban a szövegben, főként a párbeszéd idézésekor, vagy amikor a főhős visszaemlékezik a történetekre. Ez összhangban van a többnyelvű beszélők természetes nyelvhasználatával, amely a helyi szociolingvisztikai kutatásokból már jól ismert és dokumentált jelenség.

Irodalom

1. Balla D. Károly 2002. Valóságpróza és látszatvalóság. *Beszélő* 7/12: 100–106. o.
2. Csernicskó István 2003. A kódváltás. In: Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint Kft., 120–125. o.
3. Csernicskó István 2013. Előszó. In: Márku Anita szerk. *„Po Zákárpátszki”. Kétnyelvűség kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: Lira Poligráfcentrum, 9–10. o.
4. Csernicskó István – Fedinec Csilla 2019. Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok. In: Csernicskó István – Fedinec Csilla szerk. *„Ruszin voltam vagyok leszek...” Népismereti olvasókönyv*. Budapest: Charta XXI Egyesület–Gondolat Kiadó, 117–137. o.
5. Csordás László 2020. *Bezárkózás vagy határátlépés?* Budapest: Napkút Kiadó.
6. Dörnyei, Zoltán 2011. *Research Methods in Applied Linguistics. Quantitative Qualitative and Mixed Methods*. Oxford: Oxford University Press.
7. Ekler Andrea 2006. Penckófer János. *Szépirodalmi Figyelő* 4: 81–89. o.
8. Elek Tibor 2003. A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései. *Hitel* 16: 39–61. o.
9. Fairclough, Norman 2009. A dialectical-relational approach to critical discourse analysis in social research. In: Wodak, Ruth – Meyer, Michael eds. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 162–186.
10. Fedinec Csilla – Csernicskó István 2020. *Nyelvi kirakós Kárpátaljáról. Történeti és politikai dimenziók (1867–2019)*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Gondolat Kiadó.
11. Fedinec Csilla – Font Márta – Szakál Imre – Varga Beáta 2021. *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Gondolat Kiadó.
12. Gazdag Vilmos 2021. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi Járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint: Termini Egyesület.
13. Gazdag Vilmos 2023. Államnyelvi hatás a 21. század kárpátaljai magyar irodalmában. *Hungarológiai Közlemények* 24/2: 108–137. o.
<https://doi.org/10.19090/hk.2023.2.108-137>

14. Gorter, Durk – Cenoz, Jasone 2012. Regional minorities, education, and language revitalization. In: Martin-Jones, Marilyn – Blackledge, Adrian – Creese, Angela eds. *The Routledge Handbook of Multilingualism*. London: Routledge, pp. 184–195.
15. Görözdí Judit 2023. Kisebbségi múlt a jelenben – a szlovákiai magyar prózairodalom tükrében az ezredforduló után. *REGIO* 31/2: 37–55. o. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i2.37>
16. Gramling, David 2019. Contact linguistics and literary studies. In: Darquennes, Jeroen – Salmons, Joseph C. – Vandenbussche Wim eds. *Language Contact: An International Handbook*. Berlin–Boston: Walter de Gruyter, pp. 743–753. <https://doi.org/10.1515/9783110435351-060>
17. Laakso, Johanna 2015. Multilingualism in minority literatures from a Finno-Ugric linguist's point of view. In: Paper presented at the intersection of the conferences *Multilingualism in Baltic Sea Europe – Research Agendas in Literary Linguistics*. Mainz: Johannes Gutenberg University.
18. Lanstyák István 1996. Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (Különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára). *Új Forrás* 28/6: 25–38. o.
19. Lin, Angel 2014. Critical Discourse Analysis in Applied Linguistics: A Methodological Review. *Annual Review of Applied Linguistics* 34: pp. 213–232. <https://doi.org/10.1017/S0267190514000087>
20. Mádi, Gabriella 2020. The Representation of the Characteristics of Minority Identity in Péter Hunčík's Novel Borderline Case. In: Tódor, Erika-Mária – Pál, Enikő – Dégi, Zsuzsanna eds. *Spații intermediare / Spaces in between*. Cluj-Napoca: Editura Scientia, pp. 151–164.
21. Márku Anita 2013. „Po Zákárpátszki”. *Kétnyelvűség kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: Líra Poligráfcentrum.
22. Mizser Attila 2018. Kulturális határátlépések és a regionális nyelvhasználat elemei a kortárs magyar prózában. In: Németh Zoltán – Roguska Magdalena szerk. *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 53–58. o.
23. Muhr, Rudolf 2016. The state of the art of research on pluricentric languages: Where we were and where we are now. In: Muhr, Rudolf – Kelen, Ernesta Fonyuy – Ibrahim, Zeinab – Miller, Corey eds. *Pluricentric Languages and Non-dominant Varieties Worldwide. Volume 1: Pluricentric Languages Across Continents – Features and Usage*. Wien: Peter Lang Verlag, pp. 9–32. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-07112-2>
24. N. Tóth Anikó 2018. Pluricentrikus nyelv és transzkulturális jelenségek Norbert György Klára című regényében. In: Németh Zoltán – Roguska Magdalena szerk. *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 73–83. o.
25. Németh Zoltán 2018. Pluricentrikus nyelv és transzkulturalizmus a kortárs határon túli magyar irodalmakban. In: Németh Zoltán – Roguska Magdalena szerk. *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 59–71. o.

26. Penckófer János 2002. *Hamuther*. Budapest: Magyar Napló.
27. Penckófer János 2019. *Az üvegharang*. Budapest: Szépirodalmi Figyelő Alapítvány.
28. Romsics Ignác 2017. *Magyarország története*. Budapest: Kossuth Kiadó.
29. Rossich, Albert 2018. An Overview of Literary Multilingualism. *Comparative Critical Studies* 15/1: pp. 47–67. <https://doi.org/10.3366/ccs.2018.0259>
30. Szakál, Imre 2019. The Year of Change. The Transcarpathian Hungarians in 1919. *Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai Központ Évkönyve* 21: pp. 171–179.
31. Szántai Márk 2019. Kaliforniai álom: Idegenség és asszimiláció Oravecz Imre *Kaliforniai fűnj* című regényében. *Irodalomismeret: Irodalmi Művészeti És Muzeológiai Folyóirat* 30/3: 73–85. o.
32. Szvatkó Pál é.n. *Szlovenszói magyar elbeszélők*. Budapest: Franklin, 5–24. o.
33. van Dijk, Teun Adrianus 2009. Critical discourse studies: A sociocognitive approach. In: Wodak, Ruth – Meyer, Michael eds. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 62–86.

References

1. Balla D., Károly 2002. Valóságpróza és látszatvalóság [Reality prose and apparent reality]. *Beszélő* 7/12: 100–106. o. (In Hungarian)
2. Csernicskó, István 2003. A kódváltás [Code-switching]. In: Csernicskó, István ed. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint Kft., 120–125. o. (In Hungarian)
3. Csernicskó, István 2013. Előszó [Preface]. In: Márku, Anita ed. *„Po Zákárpátszki”. Kétnyelvűség kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: Líra Poligráfcentrum, 9–10. o. (In Hungarian)
4. Csernicskó, István – Fedinec, Csilla 2019. Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok [The concept of Podkarpatska Rus in the Czechoslovak Republic and the linguistic situation]. In: Csernicskó, István – Fedinec, Csilla ed. *„Ruszin voltam vagyok leszek...” Népszerű olvasókönyv*. Budapest: Charta XXI Egyesület–Gondolat Kiadó, 117–137. o. (In Hungarian)
5. Csordás, László 2020. *Bezárkózás vagy határátlépés?* [Isolation or Crossing Borders?] Budapest: Napkút Kiadó. (In Hungarian)
6. Dörnyei, Zoltán 2011. *Research Methods in Applied Linguistics. Quantitative Qualitative and Mixed Methods*. Oxford: Oxford University Press.
7. Ekler, Andrea 2006. Penckófer János [János Penckófer]. *Szépirodalmi Figyelő* 4: 81–89. o. (In Hungarian)
8. Elek, Tibor 2003. A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései [Issues of the integration of “Hungarian literature beyond the borders”]. *Hitel* 16: 39–61. o. (In Hungarian)
9. Fairclough, Norman 2009. A dialectical-relational approach to critical discourse analysis in social research. In: Wodak, Ruth – Meyer, Michael eds. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 162–186.
10. Fedinec, Csilla – Csernicskó, István 2020. *Nyelvi kirakós Kárpátaljáról. Történeti és politikai dimenziók (1867–2019)* [A Linguistic Puzzle from Transcarpathia: Historical

- and Political Dimensions (1867–2019)]. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Gondolat Kiadó. (In Hungarian)
11. Fedinec, Csilla – Font, Márta – Szakál, Imre – Varga, Beáta 2021. *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság* [The History of Ukraine: Regions, Identity, Statehood]. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont–Gondolat Kiadó. (In Hungarian)
 12. Gazdag, Vilmos 2021. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi Járás magyar nyelvjárásaiban* [Slavic Elements in the Hungarian Dialects of the Berehove District in Transcarpathia]. Törökbálint: Termini Egyesület. (In Hungarian)
 13. Gazdag, Vilmos 2023. Államnyelvi hatás a 21. század kárpátaljai magyar irodalmában [State language influence in 21st-century Hungarian literature of Transcarpathia]. *Hungarológiai Közlemények* 24/2: 108–137. o. <https://doi.org/10.19090/hk.2023.2.108-137> (In Hungarian)
 14. Gorter, Durk – Cenoz, Jasone 2012. Regional minorities, education, and language revitalization. In: Martin-Jones, Marilyn – Blackledge, Adrian – Creese, Angela eds. *The Routledge Handbook of Multilingualism*. London: Routledge, pp. 184–195.
 15. Görözdí, Judit 2023. Kisebbségi múlt a jelenben – a szlovákiai magyar prózairodalom tükrében az ezredforduló után [The past of the minority in the present – in the light of Hungarian prose in Slovakia after the turn of the millennium]. *REGIO* 31/2: 37–55. o. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i2.37> (In Hungarian)
 16. Gramling, David 2019. Contact linguistics and literary studies. In: Darquennes, Jeroen – Salmons, Joseph C. – Vandenbussche Wim eds. *Language Contact: An International Handbook*. Berlin–Boston: Walter de Gruyter, pp. 743–753. <https://doi.org/10.1515/9783110435351-060>
 17. Laakso, Johanna 2015. Multilingualism in minority literatures from a Finno-Ugric linguist’s point of view. In: Paper presented at the intersection of the conferences *Multilingualism in Baltic Sea Europe – Research Agendas in Literary Linguistics*. Mainz: Johannes Gutenberg University.
 18. Lanstyák, István 1996. Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (Különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára) [Thoughts on the pluricentric nature of languages: the case of Hungarian in the Carpathian Basin]. *Új Forrás* 28/6: 25–38. o. (In Hungarian)
 19. Lin, Angel 2014. Critical Discourse Analysis in Applied Linguistics: A Methodological Review. *Annual Review of Applied Linguistics* 34: pp. 213–232. <https://doi.org/10.1017/S0267190514000087>
 20. Mádi, Gabriella 2020. The Representation of the Characteristics of Minority Identity in Péter Hunčík’s Novel Borderline Case. In: Tódor, Erika-Mária – Pál, Enikő – Dégi, Zsuzsanna eds. *Spații intermediare / Spaces in between*. Cluj-Napoca: Editura Scientia, pp. 151–164.
 21. Márku, Anita 2013. „Po Zákárpátszki”. *Kétnyelvűség kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben* [“Po Zákárpátszki”. Bilingualism, Bilingual Influences, and Bilingual Communication Strategies in the Hungarian Community of Transcarpathia]. Ungvár: Lira Poligráfcentrum. (In Hungarian)

22. Mizser, Attila 2018. Kulturális határátlépések és a regionális nyelvhasználat elemei a kortárs magyar prózában [Cultural border-crossings and elements of regional language use in contemporary Hungarian prose]. In: Németh, Zoltán – Roguska, Magdalena eds. *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 53–58. o. (In Hungarian)
23. Muhr, Rudolf 2016. The state of the art of research on pluricentric languages: Where we were and where we are now. In: Muhr, Rudolf – Kelen, Ernesta Fonyuy – Ibrahim, Zeinab – Miller, Corey eds. *Pluricentric Languages and Non-dominant Varieties Worldwide. Volume 1: Pluricentric Languages Across Continents – Features and Usage*. Wien: Peter Lang Verlag, pp. 9–32. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-07112-2>
24. N. Tóth, Anikó 2018. Pluricentrikus nyelv és transzkulturális jelenségek Norbert György Klára című regényében [Pluricentric language and transcultural phenomena in György Norbert's novel *Klára*]. In: Németh, Zoltán – Roguska, Magdalena eds. *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 73–83. o. (In Hungarian)
25. Németh, Zoltán 2018. Pluricentrikus nyelv és transzkulturalizmus a kortárs határon túli magyar irodalmakban [Pluricentricity and transculturalism in contemporary Hungarian literature across the borders]. In: Németh, Zoltán – Roguska, Magdalena eds. *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 59–71. o. (In Hungarian)
26. Penckófer, János 2002. *Hamuther* [Hamuther]. Budapest: Magyar Napló. (In Hungarian)
27. Penckófer, János 2019. *Az üvegharang* [The Glass Bell]. Budapest: Szépirodalmi Figyelő Alapítvány. (In Hungarian)
28. Romsics, Ignác 2017. *Magyarország története* [The History of Hungary]. Budapest: Kossuth Kiadó. (In Hungarian)
29. Rossich, Albert 2018. An Overview of Literary Multilingualism. *Comparative Critical Studies* 15/1: pp. 47–67. <https://doi.org/10.3366/ccs.2018.0259>
30. Szakál, Imre 2019. The Year of Change. The Transcarpathian Hungarians in 1919. *Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai Központ Évkönyve* 21: pp. 171–179.
31. Szántai, Márk 2019. Kaliforniai álmom: Idegenség és asszimiláció Oravecz Imre *Kaliforniai fűrj* című regényében [The Californian Dream: Alienation and Assimilation in Imre Oravec's Novel *Kaliforniai fűrj*]. *Irodalomismeret: Irodalmi Művészeti És Muzeológiai Folyóirat* 30/3: 73–85. o. (In Hungarian)
32. Szvatkó Pál, é.n. *Szlovenszkói magyar elbeszélők* [Hungarian Prose Writers from Slovensko]. Budapest: Franklin, 5–24. o. (In Hungarian)
33. van Dijk, Teun Adrianus 2009. Critical discourse studies: A sociocognitive approach. In: Wodak, Ruth – Meyer, Michael eds. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 62–86.

Transzkulturális nyelvhasználat és identitáskonstrukció Penckófer János *Hamuther* című kisregényében

Mádi Gabriella, PhD. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. madi.gabriella@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4520-7932.

A tanulmány a többnyelvűség és az identitáskonstrukció összefüggéseit vizsgálja a kárpátaljai magyar kisebbség sajátos társadalmi és nyelvi környezetében Penckófer János *Hamuther* című kisregényének részletes elemzésén keresztül. Kiindulópontja, hogy a nyelvi kontaktushatások és identitásmintázatok, amelyek az irodalmi szövegekben megjelennek, párhuzamba állíthatók a valós társadalmi folyamatokkal, így az irodalom értékes forrásként szolgálhat szociolingvisztikai vizsgálatok számára. A kutatás bemutatja a kárpátaljai nyelvi környezet és irodalom történeti hátterét, különös tekintettel a Szovjetunió felbomlását követő korszakra, amikor a régió társadalmi és nyelvi struktúrái jelentős átalakuláson mentek keresztül. A módszertan interdiszciplináris: a kritikai diskurzuselemzés és a „close reading” technika ötvözése lehetővé teszi a nyelvhasználat, a narráció és az identitásábrázolás árnyalt vizsgálatát. Kiemelt figyelmet kap a kódváltás jelensége, amely a többnyelvű közeg természetes velejárója, de az irodalmi szövegben stilisztikai és jelentéscsőítő funkciót is betölt. A *Hamuther* nyelvi rétegzettsége különösen az orosz nyelvi elemek fonetikus, latin betűs beillesztésében és azok azonnali fordításában érhető tetten, ami hidat képez a többnyelvű valóság és az egynyelvű olvasó között. A mű egyszerre nyújt társadalmi látéletet a kilencvenes évek kárpátaljai magyarságáról és tár fel személyes, egzisztenciális dilemmákat, rávilágítva a kisebbségi lét, a nyelvi érintkezés és a társadalmi kiszolgáltatottság összetett viszonyaira. Az eredmények hozzájárulnak a kisebbségi irodalom nyelvészeti megközelítésének gazdagításához, valamint a kárpátaljai magyar nyelvhasználat és identitás irodalmi reprezentációinak mélyebb megértéséhez.

Kulcsszavak: többnyelvűség, kisebbségi identitás, Kárpátalja, irodalom, kódváltás.

Транскультурне мововживання і конструювання ідентичності в повісті Яноша Пенцкофера «Hamuther»

Маді Габрієлла, доктор філософії. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. madi.gabriella@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4520-7932.

У статті досліджено взаємозв'язок між багатомовністю і конструюванням ідентичності у своєрідному соціальному й мовному середовищі угорської меншини Закарпаття на прикладі детального аналізу повісті Яноша Пенцкофера «Hamuther». Вихідним положенням було те, що міжмовні контакти та моделі ідентичності, відображені в художніх текстах, можна зіставити з реальними соціальними процесами. Отже, література може бути цінним джерелом для соціолінгвістичних досліджень. У роботі представлено історичний огляд мовного середовища та літератури Закарпаття, особливу увагу звернено на період після розпаду СРСР, коли соціальні та мовні структури регіону зазнали значних змін. Методологія дослідження є міждисциплінарною, адже поєднання критичного аналізу дискурсу та техніки «close reading» дає змогу детально досліджувати мовні практики, наратив і відтворення

ідентичності. Акцентовано на явищі перемикування мовних кодів, що є природною рисою мешканців багатомовного середовища, але в художньому тексті виконує стилістичну й смислотворчу функцію. Зазначено, що мовна багатшаровість повісті «Hamuther» особливо помітна при передачі російських мовних елементів латиницею та їхньому перекладі, що створює міст між багатомовною реальністю та одномовним читачем. Твір водночас пропонує опис соціального портрету закарпатських угорців 1990-х років, розкриває особисті, екзистенційні дилеми, висвітлюючи складні взаємозв'язки між становищем меншин, міжмовними контактами та соціальною вразливістю. Результати дослідження сприяють збагаченню вивчення літератури національних меншин крізь призму лінгвістики та сприяють глибшому розумінню мовної практики й ідентичності закарпатських угорців на основі літератури.

Ключові слова: багатомовність, ідентичність національних меншин, Закарпаття, література, перемикування кодів.

Transcultural language use and identity construction in János Penckófer's novella "Hamuther"

Gabriella Mádi, PhD. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. madi.gabriella@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4520-7932.

The present study explores the interrelation between multilingualism and identity construction in the unique social and linguistic environment of the Hungarian minority in Transcarpathia, through a detailed analysis of János Penckófer's novella "Hamuther". It is based on the premise that linguistic contact phenomena and identity patterns reflected in literary texts can be paralleled with real social processes, making literature a valuable source for sociolinguistic research. The paper presents the historical background of the linguistic environment and literature of Transcarpathia, with special emphasis on the post-Soviet era, a period marked by significant transformations in the region's social and linguistic structures. The methodology is interdisciplinary: the combination of critical discourse analysis and the close reading technique enables a nuanced examination of language use, narrative strategies, and the representation of identity. Special attention is given to code-switching, which is a natural feature of multilingual settings but in literary texts also serves stylistic and meaning-making functions. The linguistic layering of "Hamuther" is particularly evident in the phonetic, Latin-script rendering of Russian elements and their immediate translation, which bridges the gap between a multilingual reality and a monolingual reader. The work simultaneously offers a social portrait of the Hungarian community in 1990s Transcarpathia and reveals personal, existential dilemmas, highlighting the complex interplay between minority status, language contact, and social vulnerability. The findings enrich the linguistic approach to minority literature and contribute to a deeper understanding of literary representations of language use and identity among Hungarians in Transcarpathia.

Keywords: multilingualism, minority identity, Transcarpathia, literature, code-switching.